

Анна Гречка
(м. Ялта)

ВИСТУПИ С. ПЕТЛЮРИ В ПРЕСІ ЗА УКРАЇНІЗАЦІЮ НАРОДНОЇ ОСВІТИ В 1902 – 1908 РР.

У статті розглядаються виступи С. Петлюри в пресі за українізацію народної освіти в 1902 – 1908 рр.

В статье рассматриваются выступления С.Петлюры в прессе за украинизацию народного образования в 1902 – 1908 гг.

Відродження історичної справедливості по відношенню до визначних діячів України передбачає повноцінне висвітлення їх багатогранної діяльності. В цьому плані досить актуальним є визначення поглядів одного з провідних діячів українського національно-визвольного руху початку ХХ ст. С. Петлюри на вирішення національної, в тому числі й культурно-освітньої проблем України. Ця тема не знайшла належного висвітлення у вітчизняній історичній літературі. Окремі згадки про виступи С. Петлюри у пресі на захист української культури і просвіти є у працях В. Іваніса, О. Савченка, О. Голобуцького, спогадах сучасників і колективних працях. Тому автор ставить за мету проаналізувати виступи С. Петлюри у пресі в 1905 – 1908 рр. на захист української культури і просвіти.

С. Петлюра спочатку беззастережно сприйняв лозунг партійного документу РУП „Самостійна Україна”, в якому М. Міхновський доводив необхідність відвоювання Україні державної самостійності, яку в неї відібрав російський уряд. Постійне переслідування української культури, позбавлення народу мови і школи поставили українців на грань національного виживання і, щоб не допустити цього, вважав М. Міхновський, потрібно було добитися Україні державної незалежності. С. Петлюра пропагував ідеї РУП серед семінаристів Полтавської духовної семінарії, а після виключення з неї селян містечка Решетилівка Полтавської губернії. Селянські заворушення, до яких він був причетним, жорстокі розправи над їх учасниками справили на С. Петлюру сильне враження, але одночасно й переконали у тому, що революційну пропаганду потрібно поєднувати з культурництвом, активною просвітницькою роботою.

Для реалізації цих планів багато чого дало С. Петлюрі вимушене перебування на Кубані в 1902 – 1904 рр. і розбір архівів Запорозької Січі, Чорноморського і Кубанського військ. Розбираючи архівні документи, С. Петлюра захоплювався героїкою українського козацтва, його славними подвигами, проникся гордістю за славних предків і переконаннями у тому, що їх нащадки здатні на те ж саме. Озброївшись історичними знаннями,

С. Петлюра повернувся в Україну з твердими національно-патріотичними переконаннями й готовністю використати їх для пробудження національної свідомості багатостраждального українського народу [1].

Уже в своїх перших статтях у друкованому органі РУП "Селянин" С. Петлюра ставить національні культурно-освітні потреби українського народу як одне з головних завдань партії. У статті „Про національний гніт” він прагне до підвищення національного культурно-освітнього рівня українців через показ їх багатомікового гніту в різних сферах суспільного буття. Показово, що автор пише про пануючу над українцями російську націю, а відповідно такого ж характеру і його мову. В цьому відчувається видно вплив М. Міхновського, який вперше виніс ідею про нерівноправність двох націй на розгляд читачів.

Звертаючись до історії, С. Петлюра нагадував читачам про захоплення Росією України та інших земель, що суперечило офіційним настановам російського уряду, наголошував на переслідуваннях української культури, забороні національної мови, що відрізувало українців від передових здобутків науки, прирікало їх на культурну відсталість. „Національний гніт, - наголошував С. Петлюра, - вияв проявлявся не тільки в утисках над мовою. Царське правительство, оберігаючи свої інтереси та інтереси російської буржуазії, залюбки спиняло розвиток промислу і торгівлі на Україні” [2]. Продовжуючи соціально-економічну тематику, С. Петлюра відзначав, що влада, гальмуючи економіку на окраїнах імперії, тим самим не дає розвиватися конкуренції як головної умови їх розвитку. Звідси випливав і його висновок про гніт виробничий та необхідність боротися проти нього як однієї з передумов вирішення й національної культурно-освітньої проблеми України. У редакційній статті „Про жорстокий закон 1876 року” в газеті „Селянин” С. Петлюра поєднував національні та культурно-освітні завдання РУП. Наголошував на необхідності боротися за створення української демократичної республіки, за виборну вільними голосами владу, свободу слова, зборів, страйків і створення робітничих партій. Молодий політик окремо закликав боротися за право українців „заводити школи з нашою рідною мовою”, говорити нею в офіційних установах. Від здобуття цих потреб, на думку С. Петлюри, залежала й перемога соціалістичного ладу [3]. В цій статті прослідковується еволюція поглядів членів РУП від чисто національних до національно-соціалістичних ідеалів та визначальну роль в революційному русі пролетаріату.

Вже з перших номерів у тижневику „Слово”, де він працював співредактором, почали з’являтися статті С. Петлюри на національну й культурно-освітню проблематику України. Будучи одним з провідних діячів УСДФП, він реально оцінював розстановку сил у національно-культурному русі України, вказував на їх відмінності. Його не задовольняють запевнення тих місцевих патріотів, які постійно твердять про віковичний демократизм української нації. Збагачений власним досвідом національно-визвольної

діяльності та партійною практикою, С. Петлюра звинувачує таких діячів у твердолобості й неосвіченості. Розлогіший погляд на українську культурно-освітню проблему України він виклав у публікації „Українські катедри і український пролетаріат” [4]. У ній органічно поєднано вирішення соціальних і національних проблем України. Автор зазначає, що російський уряд віками гнобив українську націю, її мову, культуру, не давав розвиватися глибинним національним силам, внаслідок чого вона денаціоналізувалася і йшла до своєї загибелі. С. Петлюра констатував, що й на початку ХХ ст. по українських селах панує темрява, діти селян і робітників нівечать душу і мозок чужою культурою, а в народних школах панує та стара наука, що й раніше, з незрозумілою чи малозрозумілою для них мовою. Саме така школа й завела, підкреслює С. Петлюра, українську націю в число найвідсталіших у культурному плані народів. Вбачаючи головну політичну силу суспільства в пролетаріаті, С. Петлюра зазначає, що той вважає неможливим існування такого становища, тим більше, що в університетах вже почали читати українознавчі дисципліни.

Тим самим з’явилася можливість для молоді дізнатися більше про свій народ, наголошував С. Петлюра. Але українські студенти, тільки тоді зможуть виконати свій обов’язок перед українськими народними масами і допоможуть їм просвітитися, коли переймуться світоглядом пролетаріату, демократизують українську науку, зроблять її національною не тільки за формою, по мові, але й за змістом, по-суті [5]. Звичайно, такі заклики не могли залишити спокійною ту українську молодь, що на початку ХХ ст. захоплювалася соціалістичними ідеями. „Просвіта на Україні, – переконував читача С. Петлюра, – повинна бути національною не тільки на верху – в університетах та інших вищих школах, де вчать діти української буржуазії, а скоріше і більше всього на низу – по народніх школах, де здобувають собі крихти, обгризки науки діти українського пролетаріату і соціально-покривдженого українського селянства” [6].

Ратуючи за національну просвіту народу, політик оцінював здобутки демократичних сил з класових позицій. Він зазначає, що прості селяни і робітники не зможуть слухати лекції з українознавчих предметів в університетах. Це буде доступно тільки для дітей заможних батьків, представникам буржуазії. Тому, хоч наука й буде українською за змістом, але вона не буде розглядати суспільні явища з точки зору наукового соціалізму, як це потрібно пролетаріату. Проте, навіть така наука і просвіта йому конче необхідні, погоджується автор статті.

Робітник, наголошує С. Петлюра, не може успішно розвиватись, не може успішно боротись, якщо не володітиме знаннями і не буде свідомим. А знання доходять до нього швидше, коли він і в школі, і в науці й при читанні книжок користуватиметься рідною мовою, знайомими йому з дитячих літ термінами і образами. Коли держава відбирає у пригнобленої нації право на

вільний національний розвиток, національну школу і культуру, то тим самим вона веде її до занепаду та загибелі.

Ненормальний стан силою нав'язаної чужої освіти і культури більше всього відчуває на собі, відзначав С. Петлюра, соціально покривджений член пригнобленої нації. Він не може користуватися як слід ні школою, де для нього все чуже, ні державними і громадськими установами, ні всім тим, що створює чужа наука. „Український пролетаріат, – переконаний автор, – не ставиться байдуже до того, яка буде на Україні школа та культура, а вимагає націоналізації і тієї, і другої, бо знає, що тільки в націоналізованій школі він скоріше, з меншою затратою своїх сил, так потрібних йому для боротьби за свої пролетарські права, здобуде собі освіту; бо він впевнений, що тільки рідна культура допоможе йому скоріше стати на ноги і розвинути до найвищого ступеня духовні сили” [7].

Великого значення надавав С. Петлюра ролі книги в національному культурно-освітньому відродженні українського народу. Цій темі він присвятив статтю „Потреби видання популярних книжок з національного питання” в квітневому номері журналу „Україна” за 1907 р. У ній він зазначав, що значне поширення на території Лівобережної України мали популярні видання київської „Просвіти”. Тільки в 1906 р. вона видала „Оповідання про Ірландію” Д. Дорошенка, „Земельна справа в Новій Зеландії” М. З. (Напевне М. Загірна), „Як визволилися Північні Американські Штати” М. Загірної. Всі ці видання призначалися для широкого читача з метою підняття його культурно-освітнього рівня. Цьому сприяла й їх дешевизна та українська мова. Саме українська мова робила їх доступними навіть для малоосвічених читачів, розширювала їх культурно-освітній кругозір, дозволяла порівнювати описувані в них події з подіями в Україні.

Однак, в умовах національного відродження українці більше потребували книг на злободенні українські питання економічного, політичного, національного і класового життя. Саме такі книги, робив висновок С. Петлюра, „ждати не можуть і вимагають, щоб їх негайно було задоволено в першій лінії. Звичайно тими, хто свідомо і з власної волі бере на себе обов'язок допомагати свідомості і активній діяльності наших народних мас” [8].

Київська „Просвіта” бачила підвищений інтерес української громадськості до книг, в яких би висвітлювалися саме пекучі українські проблеми. В 1907 р. вона оголосила конкурс на підготовку книги про автономію України. В даному випадку задум просвітян виходив за межі чистого національного культурництва і набував національно-політичного звучання, оскільки це питання стояло в програмі українських політичних партій. Вітаючи ці плани „Просвіти”, українські соціал-демократи пропонували їй зосередитися на виданні ще й популярних брошур про аграрне питання в Україні, про життя українських робітників і селян, політичні свободи тощо [9].

У статті „Нова Дума” і національне питання” С. Петлюра критично ставиться до можливості вирішення національного питання народів Російської імперії шляхом прийняття відповідних законів вищим законодавчим органом. Звертаючи увагу читача на соціальний склад Третьої Державної Думи, автор наголошує на тому, що вони відстоюватимуть інтереси буржуазії, царя, самодержавства, на відміну від Української громади другої Державної Думи [10]. Такі закиди С. Петлюри на адресу Третьої Державної Думи не залишилися непоміченими владою і ледь не привели до закриття тижневої газети.

Разом з тим, співавтор „Слова” не міг стояти осторонь, спостерігаючи нападки українських реакціонерів на прогресивну українську громадськість за те, що вона намагалась здобути українцям широкі національні права. У статті „Ідейна боротьба з українством” [11] С. Петлюра різко виступає проти заклику, за його власним виразом, „російського націоналіста української формації” Савенка „з українофільством потрібно боротися”. Автор статті констатує наявність в Україні таких „переродженців”, змушене визнання ними існування українського національного руху і заклики до боротьби з ними самих українців [12]. Стаття С. Петлюри не тільки просто констатувала національну неоднорідність української нації, але, фактично, викривала результати русифікаторської політики російських урядів, внаслідок чого частина українців зденаціоналізувалася і перейшла на службу до гнобителів українського народу.

Окрему увагу звертав С. Петлюра на роль російських культурно-просвітніх товариств у культурному житті України. У статті „Російські культурно-просвітні інституції на Україні” він наголошував на тому, що просвіта в Україні має бути національною, відзначав байдуже ставлення українців до російських культурно-освітніх товариств і вважав таке явище помилковим. З позицій українського націоналіста С. Петлюра пропонував використати ці товариства в національних цілях, зазначаючи, що вони не ворожі українству, видають окремі українські книги, але цього для народної справи мало. С. Петлюра пропонував поступово проникати в такі товариства, створювати у них свої філії, зосереджувати увагу головним чином на виданні українських книг, з тим, щоб згодом надати їм національного характеру [13].

С. Петлюра виступав проти хибної думки одного з авторів полтавської газети „Рідний край” про шкідливість для українства видання Харківським товариством грамотності російських книг. Так само він оцінював ставлення українофілів до Київського товариства грамотності. Звинувачення російських культурно-освітніх товариств у русифікаторській діяльності, вважав С. Петлюра, „то доказ нашої байдужості, нашого невміння використати те, що у нас під руками, то доказ нашого безсилля і браку ініціативи” [14]. І це тоді, коли українці сидять, склавши руки, і байдуже дивляться на те, як грошові фонди товариств витрачаються на видання російських книг.

Український соціаліст м'яко критикує патріотичні сили і за пасивне ставлення до таких просвітніх організацій, як „Просвіта”. С. Петлюра наголошує на тому, що „сучасний момент вимагає від українців організації українських сил для просвітницької роботи. Але дуже сумно і непрактично для самої справи було б, коли б ця організація турбувалася тільки біля українських культурно-просвітніх товариств та інституцій. Інтереси самої справи вимагають, щоб межі цієї організації було поширено, щоб і російські культурно-просвітні товариства (як от приміром „Товариство Грамотности”, громадські бібліотеки, театри, професіональні союзи і т. і.) приспособлено було для української просвітньої роботи” [15].

Разом з тим, С. Петлюра виступав за те, щоб і російські культурно-просвітні товариства продовжували існувати в Україні. А їм, як й аналогічним товариствам інших націй, не треба заважати. Однак ті з них, що працюють на гроші українського народу, мають змінити свій характер і стати з російських українськими. Такі пропозиції одного з лідерів українських соціал-демократів знімали б напругу між українськими і російськими просвітниками, об'єднували б їх сили у боротьбі проти самодержавства за національний культурно-освітній розвиток українського народу.

Отже, на початку ХХ ст. С. Петлюра часто виступав у партійній пресі з критикою багатолітньої русифікаторської політики російського уряду в Україні. Народну школу він розглядав як знаряддя уряду денационалізації українського народу, домагався введення в ній української мови, забезпечення українськими книгами, допуску українознавчих предметів. Разом з тим, С. Петлюра розвінчував діяльність тих українських відступників, які відмовляли українцям у праві на свою мову, школу, культуру.

-
1. Іваніс В. Симон Петлюра – президент України. 1879 – 1926. – Торонто – Канада, 1952: Репринтне видання. – Дрогобич, 1991. – С. 20.
 2. Петлюра С. Про національний гніт // Петлюра С. Статті. Листи. Документи. – Нью-Йорк, 1956. – Т. 1. – С. 206.
 3. Селянин. – 1905. – № 30.
 4. Слово. – 1907. – № 20.
 5. Українські катедри і український пролетаріат // Петлюра С. Вибрані твори та документи. – К., 1994. – С. 52.
 6. Там само.
 7. Петлюра С. Українські катедри і український пролетаріат // Петлюра С. Вибрані твори та документи. – С. 51.
 8. Петлюра С. Потреба видання популярних книжок з національного питання // Петлюра С. Статті. Листи. Документи. – Нью-Йорк, 1956. – С. 111.
 9. Там само. – С. 110.
 10. Слово. – 1907. – № 21.

11. Слово. – 1908. – № 16.
12. Там само.
13. Петлюра С. Статті. Листи. Документи. – С. 72 – 73.
14. Там само. – С. 74.
15. Там само. – С. 75.

Андрій Тарасов
(м. Кривий Ріг)

ПРОЯВИ ВІРНОПІДДАНСЬКИХ ПОЧУТТІВ СЕРЕД УЧНІВ СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Відображено прояви вірнопідданських почуттів серед учнів навчальних закладів Півдня України у другій половині ХІХ ст.

Исследованы проявления верноподданнических чувств среди учащихся средних учебных заведений Юга Украины во второй половине ХІХ в.

Друга половина ХІХ ст. характеризувалась піднесенням опозиційного руху в Україні, зокрема й у середовищі учнівства Півдня України. Намагання царського уряду протистояти опозиційним настроям у школі виражалося у різних методах взаємодії з учнівством і, насамперед, було проведення різноманітних виховних заходів, що мали на меті формування вірнопідданських почуттів. Вони головним чином стосувались дотримання в суспільно-політичній діяльності принципу вірності престолу, віри в правильність та всебічну підтримку дій царя. Водночас, виховання вірнопідданства відбувалось у поєднанні з пропагуванням російського патріотизму та православної віри. Засвоєння цих трьох ідей, на думку державних чиновників, було основною метою у вихованні молодого покоління у другій половині ХІХ ст.

Разом з тим, питання прояву вірнопідданства серед учнівства Півдня України довгий час залишається поза увагою дослідників. За радянських часів наявність в історичній науці марксистської догматики призводила фактично до ігнорування вірнопідданської проблематики.

Серед робіт цього періоду варто відзначити передусім дослідження Є. Ф. Грекулова [3]. Історик висвітлює питання впливу православного духовенства на процеси життєдіяльності середніх навчальних закладів. Автор наголошує на особливій ролі православної віри у вихованні вірнопідданих учнів. Водночас, подібна характеристика впливу в дослідника носить виключно осудливий характер.